

О. В. Харитонова, к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ НАУКОВОГО ЗНАННЯ ЯК ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ

Тези присвячено аналізу диференційних та інтеграційних процесів, притаманних науці кримінального права. Досліджено їх сучасний стан та перспективи розвитку в українських кримінально-правових дослідженнях.

Тезисы посвящены анализу дифференционных и интеграционных процессов, присущих науке уголовного права. Исследуются их современное состояние и перспективы развития в украинских уголовно-правовых исследованиях.

The theses are devoted to the analysis of differential and integration processes inherent to the science of criminal law. Their current state and prospects for development in Ukrainian criminal legal studies have been reviewed.

Як відомо, «наука у своєму розвитку проходить кілька етапів, в яких досягнення кожного сприяють диференціації, відбруньковуванню окремих галузей по мірі їх формування та інтеграції як синтезу знань більш високого рівня розвитку і становлення»¹. Свідченням цього в сучасних умовах є поява та функціонування як самостійної реальності наук порівняльного кримінального права та міжнародного кримінального права, які виступають «презентантами» всього «зрізу» даних соціально-історичних умов, де творча активність суб'єктів науки з осмислення часових і просторових вимірів реальності породжує нові смисли та цінності. Отже, наука будується вглиб (створюючи нові більш глибокі теорії) і вишир (створюючи нові галузі знань у зонах «зіткнення» з іншими науками). При цьому «інтеграція наук більш яскраво проявляється в такій галузі, як правова наука. ... Правова наука в загальному вигляді акумулює досягнення суспільного розвитку, впливаючи на суспільство в позитивному плані, стимулюючи його до вдосконалення»². І самому процесу диференціації притаманні також інтеграційні основи, без яких предмет дослідження

¹ Коновалова В.О. Вибрані твори. – Х. : Апостіль, 2012. – С. 32.

² Панов Н. И. Щур Б. В. Об изучении способа совершения преступления в науках криминального цикла: междисциплинарный поход // Криминалист первопечатный. – 2013. – № 6. – С. 33.

стає безликим, обмеженим, випадає із загального напряму розвитку науки кримінального циклу¹.

Подібного роду інтеграційні процеси відбуваються і в сучасній кримінально-правовій науці України. Дослідження проблем антропологізації права, осмислення складного феномену прав людини веде до актуалізації питання походження кримінального права, яке традиційно стосується джерела авторитетності права і характеристики інституцій, що забезпечують його «дієвість». Думається, що вивчення «ембріології» кримінального права в сучасній науці² являє собою «прегнантну» сферу, яка через розуміння глибинної сутності кримінально-правових явищ здатна віднайти ключ для вирішення існуючих кримінально-правових проблем.

До внутрішньої інтеграції та фундаменталізації основ сучасної кримінально-правової науки веде і сплеск уваги дослідників до вчення про покарання. Викликають ентузіазм заклики сучасних криміналістів повернутися до об'єднання основоположних ідей про покарання в науку про покарання – пенологію і сформовану на її основі пенітенціарію³. На думку А. А. Музики та В. М. Пуйка, в сучасній пенології можна виокремити низку перспективних наукових напрямів, серед яких слід відмітити розвиток теоретичного базису пенологічних досліджень за рахунок розробки поняття «склад кримінального покарання», дослідження проблем цілей і змісту покарання, вивчення взаємозв'язку пенології з іншими науками (кримінопенологія, пенітенціарна кримінологія) тощо⁴. Пенологія, вчен-

¹ Коновалова В. О. Вибрані твори. – Х. : Апостіль, 2012. – С. 49–50.

² Коваленко В. П. Релігійні витоки кримінального права // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. / редкол. В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 187–190; Поповченко О., Новіков В. Біблія – джерело кримінального права // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 4. – С. 26–27; Радутний О. Е. Звичай як джерело кримінального права // Держава і право: збір. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – Вип. 45. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – С. 130–135; Радутний О. Е. Сакральність кримінально-правового простору // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол. : В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2013. – Вип. 26. – С. 42–52; Харитоновна О. В. Дослідження джерел кримінального права: історія та сучасність // Кримський юрид. вісн. – Сімферополь : Кримськ. юрид. ін-т ОДУВС, 2010. – Вип. 2 (1). – С. 248–254.

³ Музыка А. А., Пуйко В. Н. Учение о наказании: закономерности и перспективы развития // История развития уголовного права и ее значение для современности : материалы V Междунар. науч.-практ. конф., состоявшейся на юридическом факультете МГУ им. М. В. Ломоносова 26–27 мая 2005 г. – М. : ЛексЭст, 2006. – С. 353.

⁴ Там само. – С. 354–358.

ня про пеналізацію та депеналізацію злочинів як складові науки про покарання не можуть розглядатися у відриві від кримінальної політики та науки, що її вивчає, – кримінально-правової політології. Уявляється, що кримінально-правова політологія є важливим науковим ресурсом, який розробляє орієнтири розвитку кримінального законодавства та практики його застосування.

Крім того, інтеграція науки також має і зовнішній характер, тобто прагнення до подальшого розвитку науки за рахунок виявлення її взаємозв'язків з іншими науками, можливості яких можуть бути адаптовані до потреб даної галузі знань. Так, наприклад, вкрай важливими в сучасних умовах виступають проблеми взаємодії кримінального права та біоетики, оскільки в цій площині розкривається глибокий зміст кримінально-правових приписів у галузі захисту основних прав і свобод людини. В цьому зв'язку закономірною виглядає актуалізація проблем реформування кримінальної юстиції у світлі біоетичних засад¹. Найбільш розробленою сферою, що отримала біоетичну та кримінально-правову оцінку, є сфера трансплантології²; наукову зацікавленість викликають проблеми кримінальної відповідальності за незаконне проведення дослідів над людиною³. Подальший розвиток генетики потребує вирішення складних правових питань, що виникають під час маніпуляцій з ембріоном людини, втручання в геном людини, клонування людських істот тощо. Думається, що біоетика і кримінальне право мають цілу низку спільних проблем, розробка яких надзвичайно важлива з точки зору захисту загальнолюдських цінностей. До таких проблем відносяться: визначення меж людського життя; допустимість позбавлення життя людини за її проханням у випадку сильних психічних та фізичних страждань; допустимість і обґрунтованість медичного ризику, експериментів на людині; допустимі маніпуляції з ембріоном людини; межі крайньої необхід-

¹ Триньова Я. О. Біоетизація системи кримінального права України – основа реформування кримінальної юстиції // Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (23 травня 2014 р., м. Харків) / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. – Том I. – Х. : ХНУВС, 2014. – С. 150–153.

² Гринчак С. В. Кримінальна відповідальність за незаконну трансплантацію органів або тканин людини : монографія / наук. ред. Л. В. Дорош. – Х. : Право, 2011. – 296 с.; Чеботарьова Г. В. Кримінально-правові проблеми трансплантації органів і тканин людини і донорства крові в Україні. – К. : КНЕУ, 2006. – 180 с.

³ Кримінальна відповідальність за незаконне проведення дослідів над людиною : монографія / В. М. Куц, С. В. Гізімчук, В. О. Єгорова. – Х. : Юрайт, 2012. – 304 с.

ності, особливо у сфері трансплантології; можливість і межі втручання в приватне життя особи, лікарська таємниця тощо¹. Не менш потужною з точки зору зростання наукового потенціалу є сфера взаємодії кримінального та інформаційного права, де на перший план висувуються питання забезпечення інформаційного суспільства за допомогою кримінально-правової політики², захисту інформаційної приватності від злочинних посягань³, охорони інформаційної безпеки кримінально-правовими інструментами⁴.

Зазначена сучасними дослідниками загальна тенденція прискорення темпів росту науки в цілому, особливо в «точках росту»⁵, веде до актуалізації міждисциплінарних досліджень. Особливо це стосується наук кримінального циклу, які розробляють різні аспекти проблеми боротьби зі злочинністю, що є для них загальним об'єктом дослідження⁶. Єдність предмета пізнання цього блоку споріднених наук виступає показником їхньої інтеграції і свідчить не лише про їх тісне «зіткнення», а й певною мірою про їх «переплетення»⁷, формування всередині загального предмета специфічних блоків предметності, з чого випливає важливий висновок про ефективність для розвитку цих наук досліджень їх «стикових» проблем⁸.

¹ Крылова Н. Е. Уголовное право и биоэтика : вопросы взаимодействия // Соотношение преступлений и иных правонарушений : современные проблемы : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 250-летию образования Моск. гос. у-та им. М. В. Ломоносова и состоявшейся на юрид. фак. МГУ им. М. В. Ломоносова 27–28 мая 2004 г. – М. : ЛексЭст, 2005. – С. 282.

² Савінова Н. А. Кримінально-правова політика та забезпечення інформаційного суспільства в Україні. – К. : Ред. журн. «Право України»; X. : Право, 2013. – 292 с.

³ Горпинюк О. П. Інформаційна приватність та її захист від злочинних посягань в Україні : монографія / О. П. Горпинюк. – Львів : ПП Вид. «Бона», 2014. – 324 с.

⁴ Карчевський М. В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України : монографія / Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – 526 с.

⁵ Современное состояние и развитие криминалистики. Сборник научных трудов / под ред. Н.П. Яблокова и В.Ю. Шепитько. – X. : Апостиль, 2012. – С. 55.

⁶ Панов Н. И. Щур Б. В. Об изучении способа совершения преступления в науках криминального цикла: междисциплинарный подход // Криминалист первопечатный. – 2013. – № 6. – С. 17.

⁷ Там само. – С. 19.

⁸ Див.: Голіна В. В. Кримінальне законодавство у системі заходів запобігання злочинності // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – X. : Право, 2012. – С. 475–478; Данишин І. М. Взаємозв'язок кримінального права і криминології // Проблеми правового забезпечення економічної та соціальної політики в Україні : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 24–25 трав.

Концептуальне значення для розуміння процесів аналізу наскрізних проблем наук кримінального циклу має висновок, що «наука кримінального права ... виступає основою (базою) для всіх наук кримінального циклу. Отже, ці науки знаходяться не лише у відносинах координації, а й відносинах субординації»¹. Думається, слід погодитися з думкою, що самостійність певної галузі права не означає її привілейованості, а базовий характер кримінального права стосовно інших галузей, що регулюють боротьбу зі злочинністю, виступає гарантом стійкості всієї правової системи². При цьому прийняття КПК України 2012 р. надало «свіжого дихання» дискусії про співвідношення матеріального та процесуального права. Слід пам'ятати, що співвідношення матеріального та процесуального неможливо розуміти спрощено; матеріальне право без процесуальних гарантій не може бути потенційно реальним і високозначущим³. Подібна проблема в сфері наук кримінального циклу також потребує глибокого аналізу міжсистемних зв'язків кримінального права та процесу з урахуванням функціонування матеріально-правового та процесуально-правового в механізмі праворегулювання в цілому.

2005 р.) – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2005. – С. 535–538; Денисова Т. А. Покарання: проблеми кримінологічного обґрунтування та супроводу // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. / редкол. В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 552–556; Грошевий Ю., Карпов Н., Стахівський С. Рецензія. Доказування як об'єкт дослідження у кримінальному процесі і криміналістиці // Вибрані праці / упоряд. : О. В. Капліна, В. І. Маринів. – Х. : Право, 2011. – С. 629–630; Зеленецький В. С. Свод монографических работ новой научной направленности. – К. : Истина, 2012. – 776 с.; Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти : тези допов. та повідом. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 вересня 2013 р.) – Львів : Львів. держ. ун-т. внутр. справ, 2013. – 544 с. ; Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Криміналістика в системі наукового знання: сучасний стан та деякі тенденції // Шепітько В. Ю. Вибрані твори / Избранные труды. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2010. – С. 12–14.

¹ Панов Н. И. Щур Б. В. Об изучении способа совершения преступления в науках кримінального цикла: междисциплинарный подход // Криминалист первопечатный. – 2013. – № 6. – С. 22–23.

² Кленова Т. В. Проблема согласования категориального аппарата отраслей законодательства кримінального цикла // Соотношение преступлений и иных правонарушений: современные проблемы : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 250-летию образования Моск. гос. ун-та им. М. В. Ломоносова и состоявшейся на юридическом факультете МГУ им. М. В. Ломоносова 27-28 мая 2004 г. – М. : ЛексЭст, 2005. – С. 222.

³ Комаров В. Гражданский процесс в глобальном контексте // Право Украины. – 2011. – № 9–10. – С. 299.